

شناخت گلیم و گلیم مانندهای ایران

دکتر حسین یاوری

همکاران: سارا سادات مکیان

پروین محمدپورنجاتیان

سیده مهسا هاشمی

انتشارات آذر

۱۳۸۹

سرشناسه	یاوری، حسین، ۱۳۲۵ -
عنوان و نام پدیدآور	شناخت گلیم و گلیم مانندهای ایران / حسین یاوری؛ همکاران سارا سادات مکیان، پروین محمدپورنجانیان، مهسا هاشمی.
مشخصات نشر	تهران: آذر: سیمای دانش، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	۲۴۰ ص. مصور (بخشی رنگی).
شابک	۹۷۸-۹۶۴-۷۹۰۱-۵۹-۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
موضوع	گلیم‌ها - - ایران.
موضوع	قالی و قالی بافی - - ایران
شناسه افزوده	مکیان، سارا سادات
شناسه افزوده	محمدپور نجانیان، پروین
شناسه افزوده	هاشمی، مهسا
رده بندی کنگره	۱۳۸۹ ی ۲ ی ۹ الف / NK ۲۸۰۹
رده بندی دیویی	۷۴۶/۷۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۲۱۲۹۸۲۵

سیمای دانش

انتشارات آذر

شناخت گلیم و گلیم مانندهای ایران

نویسنده: حسین یاوری

همکاران نویسنده: سارا سادات مکیان، پروین محمد پورنجانیان، مهسا هاشمی

ناشر: انتشارات آذر ناشر همکار: انتشارات سیمای دانش

طرح جلد: سعید سلیمی حروفچینی و صفحه‌آرایی: فروغ

لیتوگرافی: باحتر / چاپ: فرشیوه / صحافی: یکتا

چاپ نخست: ۱۳۸۹ / شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۹۰۱-۵۹-۸ ISBN: 978-964-7901-59-8

حق چاپ محفوظ و مخصوص ناشر است.

انتشارات آذر: تهران، خیابان انقلاب، مقابل دانشگاه تهران. پلاک ۱۲۸۲. تلفن: ۶۶۴۶۵۸۳۰

انتشارات سیمای دانش: ۶۶۴۶۴۷۷۹ کتابفروشی عصر دانش: ۶۶۴۹۳۷۰۱ کتابفروشی پرهام: ۶۶۴۶۸۲۳۵

قیمت: ۷۵۰۰ تومان

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۹	۱ / معانی، مفاهیم، تعاریف و اصطلاحات
۹	۱-۱- معانی
۹	۲-۱- مفاهیم
۹	۳-۱- تعاریف
۱۱	۲ / پیشینه (مروری بر پیشینه‌ی زیراندازهای سنتی از پیدایش نخستین گلیم بافته‌ها تا قالی)
۱۱	۱-۲- گلیم از ابتدای خلقت انسان
۱۲	۲-۲- نخستین گلیم‌های شناخته شده
۱۲	۳-۲- سیر تحول گلیم
۱۵	۴-۲- گلیم بافی از قرون ۱۸ و ۱۹ م تا به امروز
۲۱	۳ / درباره‌ی مواد اولیه‌ی مصرفی (مواد اولیه‌ی اصلی، مواد دیگر)
۲۱	۱-۳- مواد اولیه
۲۱	۱-۱-۳- مقدمه
۲۱	۲-۱-۳- پشم
۲۲	۳-۱-۳- چیدن پشم
۲۴	۴-۱-۳- رسیدن و تابیدن پشم
۲۶	۲-۳- رنگ
۲۶	۱-۲-۳- تاریخچه‌ی رنگرزی
۲۹	۲-۲-۳- اهمیت و ضرورت رنگرزی
۳۱	۳-۲-۳- انواع رنگ‌ها
۳۴	۴-۲-۳- رنگ‌های پرکاربرد و طریقه‌ی تهیه‌ی آنها
۴۰	۵-۲-۳- مقدمات لازم جهت رنگرزی پشم
۴۱	۶-۲-۳- آماده‌سازی پشم و رنگرزی (طریقه‌ی رنگرزی)
۴۳	۳-۳- دستورالعمل‌های رنگرزی
۴۴	۱-۳-۳- مواد دیگر (مقدمه)
۴۵	۲-۳-۳- مو و کرک
۴۵	۳-۳-۳- پنبه
۴۵	۴-۳-۳- ابریشم
۴۶	۵-۳-۳- جدول رنگ‌بندی براساس ترکیب و رنگ‌های طبیعی
۴۷	۴ / ابزار و وسایل کار
۴۷	۱-۴- ابزار بافندگی
۴۷	۱-۱-۴- شانه
۴۷	۲-۱-۴- کج‌ووهاف
۴۷	۳-۱-۴- سیخ بودکشی
۴۷	۴-۱-۴- قیچی و چاقو
۴۸	۵-۱-۴- دار
۵۰	۲-۴- دستگاه‌های بافت گلیم
۵۰	۱-۲-۴- گلیم ساده‌باف
۵۰	۲-۲-۴- گلیم چرخ‌ی باف
۵۰	۳-۲-۴- جاجیم باف
۵۱	۴-۲-۴- گلیم سوزنی (سوماک)
۵۱	۵-۲-۴- نقشه
۵۳	۵ / معرفی کلی گلیم و گلیم‌ماندها
۵۳	۱-۵- مقدمه
۵۳	۲-۵- انواع گلیم
۵۳	۱-۲-۵- گلیم‌های ساده یا دورو یا تخت
۵۴	۲-۲-۵- گلیم‌های یک رو یا سوماک
۵۵	۳-۲-۵- گلیم‌های یک رو ولی غیرسوماک

۵۵	۳-۵-۳-آشنایی بیشتر با گلیم و گلیم‌ماندها
۵۵	۵-۳-۱-۱-مقدمه
۵۶	۵-۳-۱-۲-تاریخچه
۵۸	۵-۳-۲-۳-مشخصات ورنه
۵۹	۵-۳-۴-۱-انواع ورنه از نظر شیوای بافت
۵۹	۵-۳-۲-۲-شیرکی بیج
۵۹	۵-۳-۱-۲-مقدمه
۵۹	۵-۳-۲-۲-گره زدن در شیرکی بیج
۶۱	۵-۳-۲-۲-طرح و نقشه‌ی شیرکی بیج
۶۱	۵-۳-۲-۲-ریلو
۶۱	۵-۳-۲-۱-زیلو
۶۱	۵-۳-۲-۲-مواد اولیه‌ی زیلوبافی
۶۱	۵-۳-۲-۲-دار زیلوبافی
۶۱	۵-۳-۲-۴-انواع زیلو
۶۲	۵-۳-۲-۵-چله‌کشی زیلو
۶۲	۵-۳-۳-۶-مراحل بافت زیلو
۶۳	۵-۳-۴-۴-جاجیم
۶۳	۵-۳-۱-۲-مقدمه و تعاریف
۶۳	۵-۳-۲-۲-انواع جاجیم
۶۴	۵-۳-۲-۲-طرح و نقشه‌ی جاجیم
۶۴	۵-۳-۲-۲-روش‌های بافت جاجیم
۶۴	۵-۳-۵-مسند
۶۴	۵-۳-۱-۵-مقدمه
۶۴	۵-۳-۲-۲-تاریخچه
۶۴	۵-۳-۳-۳-ابزار مسندبافی
۶۴	۵-۳-۴-۴-مواد اولیه‌ی مسندبافی
۶۵	۵-۳-۵-۵-طرح و نقشه‌ی مسند
۶۵	۵-۳-۶-۶-مشخصات مسند
۶۵	۵-۳-۶-۶-جاجیمچه یا حمام سری
۶۶	۵-۳-۷-۷-گلیمچه
۶۶	۵-۳-۸-۸-پلاس
۶۶	۵-۳-۱-۸-تعریف و مشخصات پلاس
۶۷	۵-۳-۹-۹-مبه
۶۷	۵-۳-۱-۹-تعریف مبه
۶۷	۵-۳-۲-۹-تاریخچه
۶۸	۵-۳-۳-۹-اعداد و هندسه
۶۹	۵-۳-۴-۹-رنگ
۷۱	۵-۳-۵-۹-تجارت و صادرات
۷۱	۵-۳-۶-۹-اولین خریداران
۷۲	۵-۳-۷-۹-سرزمین گبه‌باغان
۷۳	۵-۳-۸-۹-مکاتب گبه‌بافی
۷۴	۵-۳-۹-۹-مبدهی فارس
۷۷	۵-۳-۱۰-۹-گبه‌های چهارمحال و بختیاری و خوزستان
۷۹	۵-۳-۱۱-۹-گبه‌های پتویی
۸۰	۵-۳-۱۲-۹-سجایای حدود
۸۱	۵-۳-۱۳-۹-خشتی
۸۲	۵-۳-۱۴-۹-خشت‌های خالی از رنگ و نقش
۸۲	۵-۳-۱۵-۹-چهار گوشه
۸۲	۵-۳-۱۶-۹-خانه درهم
۸۳	۵-۳-۱۷-۹-راه‌راه

۸۳	۱۸-۹-۳-۵- زبک زاگ
۸۳	۱۹-۹-۳-۵- لوزی لوزی
۸۴	۲۰-۹-۳-۵- لوزی‌های سوار برهم
۸۴	۲۱-۹-۳-۵- نقش ترنج
۸۴	۲۲-۹-۳-۵- عنکبوت
۸۴	۲۳-۹-۳-۵- کف ساده
۸۵	۲۴-۹-۳-۵- محراب
۸۵	۲۵-۹-۳-۵- درخت
۸۵	۲۶-۹-۳-۵- حیوانات و انسان
۸۵	۲۷-۹-۳-۵- علامات راز
۸۶	۲۸-۹-۳-۵- بداهه یافی
۸۷	۶ / آشنایی با هریک از گلیم و گلیم ماندها
۸۷	۱-۶- مقدمه
۸۸	۲-۶- آشنایی بیشتر با گلیم‌های مناطق مختلف ایران
۸۸	۱-۲-۶- گلیم کردستان
۸۹	۱-۲-۲-۶- سته
۸۹	۲-۲-۲-۶- صحنه کرد
۹۰	۳-۱-۲-۶- بیجار کردستان
۹۱	۴-۱-۲-۶- دیگر گروه‌های کرد شمال غربی ایران
۹۱	۵-۱-۲-۶- کردهای خراسان
۹۲	۲-۲-۶- شاهسون (ال سون)
۹۳	۱-۲-۲-۶- شاهسون مغان
۹۳	۲-۲-۲-۶- شاهسون هشتروند
۹۴	۳-۲-۲-۶- شاهسون ورامین
۹۴	۴-۲-۲-۶- شاهسون میانه
۹۴	۵-۲-۲-۶- شاهسون بیجار
۹۴	۶-۲-۲-۶- شاهسون خمه
۹۴	۷-۲-۲-۶- شاهسون قزوین
۹۵	۸-۲-۲-۶- شاهسون ساوه
۹۵	۳-۲-۶- بختیاری
۹۵	۱-۳-۶- بختیاری‌های کوچرو
۹۶	۱-۳-۲-۶- بختیاری‌های شوشتر
۹۶	۴-۲-۶- قشقایی
۹۸	۱-۴-۲-۶- خمه
۹۸	۵-۲-۶- افشار
۹۸	۱-۵-۲-۶- افشار خوزستان
۹۹	۲-۵-۲-۶- افشار آذربایجان
۹۹	۳-۵-۲-۶- افشار خراسان
۹۹	۴-۵-۲-۶- افشار کرمان
۹۹	۵-۵-۲-۶- افشار سیرجان
۱۰۰	۶-۵-۲-۶- افشار جیرفت
۱۰۰	۶-۵-۲-۶- افشار «بافت»
۱۰۰	۶-۲-۶- بافت‌های منطقه‌ای
۱۰۰	۱-۶-۲-۶- کرمان
۱۰۱	۲-۶-۲-۶- ورامین و گرمسار
۱۰۱	۳-۶-۲-۶- زرنند
۱۰۲	۴-۶-۲-۶- اردبیل
۱۰۲	۵-۶-۲-۶- طالش
۱۰۲	۵-۶-۲-۶- چهارمحال و بختیاری
۱۰۵	۶-۶-۲-۶- گلیم کرمانشاه

۱۰۹	 گلیم فارس
۱۱۰	 گلیم بافی در استان لرستان
۱۱۱	 بلوچ (بلوچستان)
۱۱۱	 ترکمن (ترکمنستان)
۱۱۲	 خراسان
۱۱۲	 گلیم بافی در استان آذربایجان شرقی
۱۱۳	 گلیم بافی در استان مرکزی
۱۱۳	 گلیم بافی در استان خوزستان
۱۱۴	 گلیم بافی در استان کهگیلویه و بویراحمد
۱۱۴	 گلیم بافی در استان بوشهر
۱۱۴	 گلیم بافی در استان زنجان
۱۱۴	 گلیم بافی در استان سمنان
۱۱۵	 گلیم بافی در استان آذربایجان غربی
۱۱۵	 گلیم بافی در استان تهران
۱۱۵	 شیروان
۱۱۵	 ترکمن
۱۱۶	 گلیم نقش برجسته‌ی ایلام
۱۲۱	۷ انواع روش‌های بافت گلیم و گلیم‌ماندها
۱۲۱	۱-۷ تکامل و نحوه‌ی بافت گلیم
۱۲۱	۲-۷ نحوه‌ی بافت
۱۲۲	۱-۲-۷ انواع گلیم و فن بافت آن‌ها
۱۲۵	۲-۲-۷ انواع روش‌های بافت گلیم، گلیم‌ماندها
۱۳۸	۳-۲-۷ پرداخت نهایی
۱۴۳	۸ نماد و سمبل و نمادپردازی در گلیم و گلیم‌ماندها
۱۴۳	۱-۸ نقوش گلیم‌های ایرانی
۱۴۴	۲-۸ عوامل ایجاد نقوش گلیم
۱۴۴	۳-۸ نمادها و نگارها
۱۴۵	۳-۸ ۱- ساختار و هندسه
۱۴۵	۴-۸ سنت‌ها و فرهنگ بومی
۱۴۶	۱-۴-۸ نگاره‌های تولد
۱۴۷	۲-۴-۸ نگاره‌های زندگی
۱۴۸	۳-۴-۸ نگاره‌های محافظت از زندگی
۱۴۸	۴-۴-۸ نگاره‌های چشم زخم
۱۴۹	۵-۴-۸ نگاره‌های زندگی پس از مرگ
۱۴۹	۶-۴-۸ سایر نگارها
۱۵۰	۵-۸ پرنده و مفهوم سمبلیک آن
۱۶۶	۱-۵-۸ نقش پرنده در دوران ساسانی و جایگاه آن در بافته‌های ایرانی
۱۷۰	۲-۵-۸ جانوران افسانه‌ای (Yabulous Beasts)
۱۷۵	ضمیمه یک / راهنمای تشخیص مرغوبیت گلیم
۱۷۷	ضمیمه دو / درباره‌ی ابعاد گلیم
۱۷۸	ضمیمه سه / کلیاتی درباره‌ی نقش‌های گلیم
۱۷۹	ضمیمه چهار / استاندارد گلیم
۱۸۰	ضمیمه پنج / کلیاتی درباره‌ی بشم
۱۷۳	منابع و مآخذ

مقدمه

بی‌تردید، قالی، «هنر - صنعت» قرون و اعصار کشورمان، اصیل‌ترین هنر سنتی ایران، مفهومی‌ترین و کاربردی‌ترین هنر جهان و هنر نخست کشورمان است که همواره در مقام رفیعی قرار داشته است.

قالی برای ایران و هر ایرانی، خاطرات بس شیرین و به یادماندنی به همراه داشته و دارد. تصمیم به زندگی مشترکمان با خرید قالی آغاز می‌شود، عبادات خالص و صادقانه‌ی خود به درگاه ذات احدیت را بر روی زیراندازی زیبا به انجام می‌رسانیم، لحظات زیبا، دلنشین و انشاءالله طولانی و پرتفاهم زندگی زناشویی و خانوادگی خود را بر روی قالی ثبت می‌کنیم، قالی، کامل‌کننده‌ی هر خانه و محل سکونت است و سرانجام آن که نام «قالی» با نام مقدس «ایران» و نام «ایران» با یکی از شریف‌ترین هنرهای اسلامی یعنی «قالی» توأم و همراه است. از همین رو است که نه تنها هنرشناسان ایرانی بلکه هنرشناسان و صاحبزنان عرصه‌های هنری جهان، قالی ایرانی را ستوده و درخصوص تاریخچه، مراکز تولید، روش‌های بافت، شیوه‌های رنگرزی مواد اولیه و به ویژه درخصوص نگاره‌ها و نقوش و طرح‌های بی‌همانند آن مقالات بی‌شمار و کتاب‌های مفصل به رشته‌ی تحریر درآورده و در موزه‌های مختلف جهان و آن جا که قالی و زیراندازی نگهداری می‌شود، در تعلق آن به ایران، شکی وجود ندارد و مسئولان موزه و کارشناسان آن چون ذری گرانها از آن محافظت و به واسطه‌ی در اختیار داشتن آن تحفه‌ی نفیس به خود می‌بالند.

این مختصر را به این خاطر در کتاب «شناخت گلیم و گلیم مانده‌های ایران» آوردم که پس از بیش از چهار دهه باز هم عشق و ارادت دیرینم را به قالی و تحسین و احترام عمیق خود را به دست‌اندرکاران هنر بی‌همتای قالی ایران اداکنم. اما برای کسی که دهه‌های متوالی در تحقیق و تدریس و مدیریت و اگر آن یگانه‌ی بی‌همتا بپذیرد در شور و شیدایی هنرهای سنتی و صنایع دستی روزگار گذرانده، طبعاً همه‌ی هنرها عزیز و گرانقدر و تمامی استادان و هنرمندانش وارسته و والامقام هستند لذا باتوجه به عرصه‌ی گسترده‌ی گلیم و گلیم مانده‌های ایرانی و این که تاکنون به طور همه‌جانبه و دقیق به آن پرداخته نشده و به راحت کلام، حق مطلب ادا نشده است، از حدود سه سال پیش تصمیم گرفتم که زمینه‌ی فوق را به عنوان موضوع یکی از کتابهایم انتخاب کنم. خوشبختانه در این زمینه همکاری سه نفر از دانشجویان عزیزم در رشته‌ی مدیریت جهانگردی دانشگاه علامه‌ی طباطبایی مدرسانم شد تا با صرف وقت کافی و دقت نظر بتوانم کتاب حاضر را به پیشگاه مردم هنردوست ایران تقدیم دارم و بخشی از زحمات و تلاش‌های بافندگان خلاق، با ایمان، متواضع و پرمایه‌ی ایرانی را که به طور عمده از عشایر و روستاییان عزیز سرزمین مقدس و هنرپرور ایران هستند را سپاس گویم.

پایان سخن به قدردانی از دانشجویان عزیز و همراه در این راه و سپاس از انتشارات سیمای دانش

و آذر که برای آماده‌سازی کتاب حاضر، متحمل زحمات بسیار شدند، اختصاص می‌یابد تا یک کار گروهی، به انجام رسد. اما عمیق‌ترین حق‌شناسی کماکان به «او» مربوط می‌شود که کوچکترین بنده‌ی خود را همواره مشمول الطاف بیکران و رحمت واسعه‌ی خود قرار داده است تا آن چنان هم در محضر ملت بزرگ، تاریخ‌ساز و هنردوست ایران سرافکنده نباشم.

حسین یاوری

شهریورماه ۱۳۸۹